

ХМАРА-
-ВІСТУН

Переклад П. Ріттера

ЧАСТИНА ПЕРША

1

Далеко від коханої через проклін суворий пана
Був засланий на рік, покараний за свій
переступ, Якша.
В лісах тінявих Рамагірі ¹ оселився він,
нещасний,
Над озером прозорим, що його купанням
освятила Сіта ².

2

На тій горі декілька місяців він перебув
в розлуці
З дружиною. Зі схудлих рук браслети золоті
зсувались...
Ось в перший липня день він бачить: хмара
гору обіймає,
Неначе слон, що хоче збоку вдарить, граючись,
схилився.

3

І довго, довго, перед постаттю оцею
зупинившись,
Ковтає сльози з туги та сумує цей служник
Кувери.

Душа щасливим, коли бачать хмару, настрої
зміняє:
А заслані далеко від коханої, що почувають? ³

4

Вже близько осінь. Він свою кохану хоче
підбадьорить
І вістоньку про себе добру через хмару
надіслати.
Зібравши свіжих квітів кетака ⁴, їх офірує
хмарі,
Ласкавий, він ласкаве привітання ніжно
вимовляє.

5

Дим, блискавка, вода, повітря—суміш з них—
оце й є хмара.
Хіба розумні можуть ними привітання
посилати?
Про це, мабуть, не згадував, удаючись до
хмари, Якша.
В коханні нещасливі до живих і неживих
голосять.

6

«Ти, що народжений від хмар Пушкара ⁵,
у всесвіті славетних!
Ти, Індри приятель, міняєш вид, як хочеш. Це
я знаю!
Тому я, бідний, удаюсь до тебе, бо так хоче
доля.
Високого відмова краща, ніж послуга
низького!

7

Для тих, які страждають, ти — захист, а тому,
хмаринко, прошу:
Оповісти коханую про мене, засланого паном!
Лети до Алаки, столиці якшів, де тераси білі
Осяє місяць з чола Шіви, що перебуває
в парку.

8

Коли на шлях повітряний підіймешся, на тебе
глянуть
Жінки мандрівників здивовані, відкинувши
волосся.
На тебе дивлячись, хто занедбає жінку, що
покинув?
Лише такий, як я, нещасний, що від другого
залежить.

9

І тихо, тихо колисатиме тебе погідний вітер,
І чатака, твій друг, співатиме тобі ліворуч
ніжно.
Тому, що провіщаєш їм нащадків; незабаром,
певно,
Тебе оточать в небі радісним ключем лелеки.

10

Напевне, знайдеш, помандрувавши, жінку твого
брата:
Вона жива, все лічить решту днів до терміну
заслання.

Як квітоньку, закохане жіноче серце поживляє
Стебло надії і в розлуці від загибелі рятує.

11

Почувши ледве грім приємний твій, що мусить
Родючою зробить, її грибами вкривши, як
Супроводять фламінго, прагнучи до озера
Тебе, годуючись листками лотосів, аж до
усю землю
серпанком,
Манаси ⁶,
Кайласи.

12

Ти попрощайся з любим другом, обійми високу
Священну, де по взбіччях видно слід ноги
Щороку, коли сходишся ти з нею, знову
Вона слізьми гарячими, немов висловлює своє
гору
святої Рами.
зустрічає
кохання.

13

Тепер я шлях достойний покажу тобі,
А потім вислухай і передай приємну вість моїй
Як втомишся у мандрах, на шпилечку трошки
Напийся свіжої води з річок і лין, хмарино,
дружині.
відпочинь ти,
далі.

14

«Чи вітер хоче знести скелі шпиль?» зирнувши
вгору, скажуть,
Дивуючись з твоїх зусиль, жінки простенькі
сіддхів⁷.
Лети на північ звідси, з місця, що покрито
очеретом,
Уникнувши на небі хоботів слонів, що всесвіт
держать.

15

Мов суміш променів перлових, повстає перед
тобою,
Ніби підвівшись з мурашника, шматок від
лука Індри.
Твій темний тулуб справді через це покращає
багато:
Біля блискучих пер павиних ніби став отарник
Крішна.

16

«Від тебе урожай залежить», так, очима в тебе
вп'явшись,
Селянки говоритимуть, не вміючи бровами
грати.
Напившись пахощами свіжої ріллі над полем
Мала⁸,
На захід ти мандруй, а потім знов на північ.

17

Якщо пожежу загасиш у лісі, зараз Амракута
Тебе, утомленого, високо підійме головою.

І незначний не відмовляє помочі тим, що
Йому допомогли. А чи забуде друга цей ^{раніше}
високий?

18

Узбіччями, що вкриті світлими від стиглих
Блискучих манго, ось на шпиль немов коса ^{овочів гаями}
чорнява сходить.
Тоді гора проявить для богів видовище чудове:
Земля розкрилася, і темно посередині, навколо
світло.

19

Де дикунів жінки сховались в чагарях, там
Звільнившись від води, ти далі знову ^{перебувши,}
подорож продовжуй.
Ось Рева у підніжжі Віндх'ї-гір розбилась
Мереживом, що на чолі в слона малюють ^{по камінні}
різнобарвне.

20

Проливши дощ, нап'єшся знову свіжої водиці
з річки:
Вона пахтить слонами і кущами, що її
вкривають.
Коли ти повний, друже, викрасти тебе не зможе
вітер:
Порожній завжди неважкий буває, повнота —
вагома.

Побачивши квітки кадамба на стеблах
зелено-жовті,
 На березі покуштувавши молодих бростків
з банана,
 Почувши пахощів землі після пожежі лісової,
 Тобі покажуть сарни шлях, а ти омиеш їх
струмками.

21-a

На чатака-пташок зирнувши, що дощ ковтають
жадібно,
 Перелічивши той великий ключ, який лелеки
склали,
 За грім твій шануватимуть тебе, наблизившись,
сіддхи,
 Коли жінки їм милі кинуться в обійми
з переляку.

22

Передбачаю, друже, поспішаєш до моєї любки,
 Але загаєшся на запашних верховинах
численних!
 Тебе зустрінуть павичі, ніби сльозами, білоокі.
 Хіба після таких вітань ти зможеш швидко
їх покинуть?

23

Де білі круг ланів тини, що вкриті кетака-
квітками,
 По деревах, навколо хат, пташки собі будують
гнізда,

Гаї, від стиглих джамбу-овочів вже чорні, там
зустрінеш.
В Дашярна лебеді на кілька днів залишитись
повинні.

24

Поміж усіх країн до славної столиці їх Відіші
Коли долинеш, зразу нагороду, як коханець,
знайдеш.
На березі, grimнувши злегка, ти нап'єшся
поцілунком
З Ветраваті, що хвилями, немов бровами
жінка, грає.

25

На гірці Нічай зупинись, щоб трошечки
спочити:
Вона наїжиться кадамба-квітами в твоїх
обіймах.
Там з гrotів гострий аромат гетер здійсмається
в повітря,
Де з ними городяни молоді злягаються шалено.

26

Лети, спочивши, далі та побризкай свіжою
водою
Бруньки в кущах жасмину, що росте край
річки лісової,
На мить одну покрій квіткаркам щоки
холодком тінявим,
Бо, піт стираючи, вони всі квіти-лотоси зім'яли.

Хоч це для тебе, може, буде кругом, бо летиш
на північ,
Проте не помини Уджаїні, її терас, палаців.
Коли жінки тамтешні зорами, як блискавка,
швидкими
Тебе не зачарують, будеш розчарований
навіки.

Над хвилями бурхливими літаючи, пташки,
мов пояс,
Оточують Нірвіндх'ю; вир вона, як лоно,
випинає,
Стрибаючи чудово по камінню. Ти напийся
з неї:
Жінки, відомо, щоб привабити коханця,
кокетують.

Немов коса вузька, струмком тонким біжить
змарніла річка
І потемніла через листя, що з дерев, зів'явши,
впало;
Вона нагадує мою дружину, що в розлуці
нещасливій.
Тепер подбай: нехай ця річка стане повновода.

В Аванті, де діди по селах про Удаяну⁹
співають,
Прямуй до гарної великої Уджаїні-столиці.

Невистачило щастя для богів: вони зійшли на
землю,
І тут їм уготований куток, частина раю.

31

Там вітер з Шіпри запашний від лотосів, що
розквітають;
Удосвіта розносить він закоханих фламінго
співи,
Втішає він жінок, що роздратовані через
кохання,
Коли коханець жартома продовжує
розваги.

31-а

Там, на базарах, силу перлів, діамантів
і смарагдів
Зелених, як трава, коралів цілі дерева червоні
Побачивши, згадаєш: не залишилось, мабуть,
нічого
В морських глибинах — скарбів більш нема,
сама вода лишилась.

31-б

«Там Ватсів цар собі за жінку взяв дочку
Прадьоти,
І пальмовий гайок був золотий тут у царя,
чудовий,
Тут Налагірі-слон, сказившись, вирвав стовп
з землі високий».
Там родичів насельці так оповіданням
розважають.

Там коні будуть навіть кращі, ніж зелені коні
Сонця,
Слони великі, мов гора, піт по висках у них
струмиться.
А лицарів відважних, що сміливо з Раванобю
бились,
Ще шрами, що залишив меч його, вкрашають,
як оздоби.

Причепурившись духом кучерів, що там
несеться з вікон,
І розважаючися павичів-приятелів танками,
Спочинь від подорожі на терасах, що пахнуть
квітками,
Дивуючися на сліди фарбовані жіночих ніжок.

Тебе, як синю шию Шіви-пана, пошанують
Гани ¹⁰,
Коли до храму бога, що над всесвітом панує,
встигнеш.
Там вітер бризка на дерева краплями із
Гандхаваті,
Де лотосами граються жінки-купальниці
постійно.

В який би час не долетів до храму Махакала ¹¹,
друже,
 Ти мушиш перебути там, доки не зайде сонце
аж за обрій.
 Ніби молитву скажеш, прогремівши
барабанним боем,
 Тоді за тихий, ніжний грім дістанеш нагороду.

Коли під час танків, своїми поясами
продзвенівши,
 Опустять руки баядерки, вахлярі важкі
згорнувши,
 То бджолами очей вони на тебе з вдячністю
поглянуть:
 Дощ освіжив у них подряпини від нігтів
пристрасних коханців.

А потім високо над лісом рук, як куля,
притулися,
 Підфарбувавшись вечірнім сяйвом, мов
китайська рожа.
 Слонову шкуру занедбає Шіва, танок свій
припинить;
 Бхавані заспокоєна з подякою зирне на тебе.

Жінкам, коли вночі вони в доми коханців
поспішають,
 А скрізь — хоч в око стрель — запав похмурий
морок,
 Ти блискавкою золотою посвіти дорогу,
 Утримавшись від дощу та грому, бо жінки
лякливі.

На дахові будинку, що на ньому горлиці
поснули,
 Ти заночуй з дружиною, бо блискавка твоя
стомилась.
 Коли побачиш знову сонце, мусиш мандрувати
далі:
 Доручення приятелів повинен виконать,
шляхетний.

Коли роз'яремим коханкам вранці підсушити
сльози
 І заспокоїть їх коханцям слід, не заступай їм
сонця!
 Воно втирає лотосам з обличчя їх росисті
сльози.
 Коли ж ти промінь затіниш йому, біду собі
накличеш.

В воді прозорій, чистій, як душа ясна,
Гамбхіри-річки
 Відіб'ється твоя природно гарна тінь
малюнком світлим.

Ти усміхів та поглядів її, також швидких,
жартливих,
Як рибоньки, що у воді снують, не відхиляй
суворо!

41

Зірвавши синій водяний серпанок очеретом
гнучим,
Ніби руками, береги круті, мов стегна, їй
відкривши,
Як зможеш, опустившись, знову далі полетіти,
друже?
Залишиш любку, що з оголеною нею
покохався?

42

Тебе низенько понесе, як попрямуєш до
Девгара,
Той вітер прохолодний, що інжир досягне
через нього,
Пахучий, бо з землі, що напилась дощу, йде
пара.
Ним дихають слони своїми хоботами чутно.

43

Перетворившись потім на квітчасту хмарку¹²,
ти оббризкай
Житло постійне Сканди квітами пахучими вод
Гангу.

На захист сонмів Індри там свій жар палкий,
як сонце, кинув
В огненну пащу бог великий, що на чолі
носить місяць.

44

Примусиш громом, що між гір лунає гучно,
друга Сканди
Стрибати, павича. Йому осяє очі місяць з чола
У Шіви; а коли з хвоста перо блискуче він
ізронить,
Його на вухо біля лотоса положить мати Гаурі.

45

Лети, вклонившись богу, що родився в очереті,
далі,
Бо сіддхи з лютнями, краплин жахаючись,
уникнуть
Ушанувати річку, славу Рантідеви; зупинися
Там, де колись офірував він сили сил дочок
Сурабхі.

46

Щоб зачерпнути воду, ти, як Крішна, темний,
нахилися.
Широка річка за вузьку здається, як здалека
глянуть.
Разом тоді боги видовище чудеснее побачать:
Ніби намисто з перлів, а рубін великий
всередині.

Коли перейдеш через річку, станеш видивом
 Для поглядів жінок цікавих тих міських із
 Вона бровами грають, вії жваво бігають, мов
 Так бджілок рій над квітами жасмину ген
 перелітає.

Країни Брахмаварти¹³ дійдеш, затіниш її
 Побачиш бойовище, де загинули всі Куруїди.
 Як квіти лотосів дощем ти заливаєш, так
 Славетний Арджуна всім кшатріям один залив
 обличчя.

Вклонися, друже, перед водами святими
 Що вшанував сам Плугоносець¹⁴,
 Відмовляючись від бою,
 Для друзів залишивши і вино пахуче, і кохану.
 Напившись, будеш чистий унутрі, а тільки
 зовні темний.

Святої річки, доньки Джахну, дійдеш біля
 Що, впавши з Гімалаїв, ізнесла на небо
 Сагарідів.

Вона то роздратовує богиню Гаурі, то шумом
хвиль сміється,
Немов руками місяць на чолі у Шіви обіймає.

51

Щоб кришталевої води попити, ти тюпцем
підійдеш
До Гангу, як той слон Айравата, що в небо
боком вперся.
А тінь твоя, ген рухаючись по воді, подасть
оману:
Ямуна з Гангом тут злилась, не біля Пряги.

52

До джерел Гангу дійдеш, білої гори, що снігом
вкрита,
Де скелі мускусом пахнуть тих сарн гірських,
що там посіли.
Спочинеш після подорожі на шпилю, мов чорна
брила,
Що білий Шіви бик її ніби підняв рогами
вгору.

53

Коли закрутить вихор сосни і від тертя гілок
їх буде
Пожежа в лісі, що хвости бикам підсмажить
диким,

Ти зливою страшенною вогонь вмить загасити
мушиш:
Шляхетний, коли він чим слабшим допоміг,
радіє завжди.

54

Коли тобі розлючені шярабхи¹⁵ зроблять
наглий напад,
Стрибаючи зі шляху геть далеко на свою
загибель,
Дощем камінним, ніби градом з громом, мушиш
їх загнати.
Хто не могтима досягти мети, той вже зневаги
гідний!

55

Там камінь є, де слід ноги своєї залишив бог
Шіва,
Його офірами шанують сіддхи. Ти також
вклонися!
Хто з вірою на нього гляне, той вже всіх гріхів
позбувся,
А, по розлуці з тілом, перейде в життя щасливе
Ганів.

56

Бамбук, коли повіє дужий вітер, забринить там
ніжно,
Жінки кімнарів¹⁶ проспівують пісню про загин
Тріпури.

Коли, мов барабан, твій грім ще по печерах
залунає,
Хіба не буде це концертом повним на пошану
Шіви?

57

По взбіччях Гімалаїв, дивлячись на ці чудові
речі,
Проходом Краунчя, що його пробив
Парашюрама славний,
Фламінго шляхом пролітай на північ, смугою
розтягшись,
Нібито Вішну чорная нога, що він заніс над
Балі.

58

Ще вище — станеш гостем дзеркала богинь,
гори Кайласи,
Де скелі пересунув Равана, десятилиций велет.
Вона стоїть шпилем, як лотос, білим у блакить
підвівшись,
Мов білий регіт Шіви голосний, згромаджений
віками.

59

Видовище передбачаю гарне: немов слонова
кістка свіжа,
Гора біліє, а над нею твоя постать потемніла.
І нерухомими очима всі на це дивитись
зможуть:
Здається, темносиній плащ, що над плечима
Плугоносця.

Коли бог Шіва, скинувши змію-браслет, за
руки взявшись,
По цій «Горі Розваг» з дружиною своєю Гаурі
піде,
Склади собі на фалди постать, а внутрі
затримуй воду
І піднесеш їх вгору, ставши за щаблі
діамантові.

Тебе богині молоді, мабуть, обручками
проколють,
Щоб замість купелі водою дощовою
освіжитись;
Коли вони тебе під час великої не звільнять
спеки,
Ти громом голосним штукарок цих перелякай
лякливих.

Сьорбни водиці з Манаси, де лотоси цвітуть
злотисті,
І рот Айраваті ласкаво затули ніби серпанком.
Поколисавши кальпа-парості ¹⁷, немов вбрання
шовкове,
І, бавлячись, дивуйся, хмаро, на величність
Гімалаїв.

Йому на груди, як коханцеві, лягла Алака; одяг
Вона свій скинула до ніг його. Ти їх пізнаєш,
друже!
Тепер отари хмар над баштами палаців там
мандрують;
Жінкам-красуням блиск перлин волосся
прикрашає.

ЧАСТИНА ДРУГА

1

З тобою всі палаци можуть там змагатись:
їх красуні —
Із сяйвом блискавок; з веселкою — картини;
дріб барабанів
І співи — з тихим ніжним громом, їх прикраси
з діамантів —
З прозорою водою, башти позахмарні —
з височінню.

2

В руках красунь тих — лотос, в кучерях —
гірлянди жасминові,
Чудово вкриті їх бліді обличчя пилом квітів
лодхра,
На голові — вінки з куравака, шіріші-квіти
в ухах,
А в них на шиях ніп-бруньки на твій прихід
розкрились раптом ¹.

І краплі ці у сяйві місячним тіла красуням
освіжають,
Коли вони після шалених пестощів коханців
мліють.

8

Там увесь час коханці-дуки, ті, що мають
скарбів силу,
З красунями небесними спішать в чудовий
парк Вайбхраджа.
Вони між себе розмовляють, а кімнари співом
ніжним
Кувери розкіш, міць, події різні прославляють.

9

Там путь нічну коханок можна бачити на сході
сонця;
Вона посипана квітками, що з їх кучерів упали,
Та золотими пелюстками лотосів, що з вух
звійнулись,
Та перлами намист, що над грудьми у них
порозривались.

10

Там часто Шіва-бог, Кувери друг, перебуває.
Кама
Тоді не сміє вже туди свій лук і з бджіл
тятиву нести⁴.
Красуні замість них своїх привабних поглядів
вживають,
Бровами грають вміло і серця коханцям
протинаять.

11

Там чарівниче дерево жінкам усім саме дарує
 І одяг різнобарвний, і вино, що розпалює очі,
 Бруньки з квітками, що розкрилися, усі оздобили
 разом,
 Червоний лак і фарбу для їх ніжок, що, як
 лотос, гарні.

12

На північ від хором Кувери там мою побачиш
 хату:
 Здалека сяє брама там її: це Індри лук —
 веселка.
 А поруч наше деревце — мандара: як мала
 дитина,
 Що виплекана милою, під квітів тягарем
 схилилась.

13

Там смарагдові східці до ставка ведуть, що
 поза домом,
 Він золотими лотосами на стеблах срібних
 вкритий;
 Безпечно плавають фламінго по воді і не
 згадають
 Про дивовижне близьке Манасá, коли тебе
 побачать ⁵.

14

На березі — «Гора Розваг», її верховина
 з сапфірів,
 Оточує її чудовий пліт із золотих бананів.

Ту гору, що її дружина любить, згадую,
нещасний,
Я завжди, дивлячись на тебе, коли блискавкою
сяеш.

15

Альтанка там з ліан і з ґратами з куравака
квітчастих.
Ашока там червоний ще росте, з ним кесара
принадний.
Один зі мною прагне доторку ноги моєї жінки,
А другий — медом чарівним упитись з уст її
солодких.

16

Між них є жердка золота, що на підставці
кришталевій,
Немов бамбук зелений, вкрашена смарагдами
зісподу.
Увечері твій друг, павич, на ній сидить собі
й танцює,
Коли кохана у долоні плеще й обручкaми
дзвонить.

17

Оці ознаки, друже, пам'ятаючи, напевне
знайдеш —
Там над дверима відображення є лотоса
і мушлі⁶ —
Будинок мій, хоч без господаря він і стоїть
похмурий,
Як лотос денний після сонячного заходу
зів'ялий.

На слоненятко молоде свою перетворивши
 На тій «Горі Розваг» чудесній, що її згадав,
 Ти мусиш сяйвом блискавки зирнути в хату
 І освітити все, у вікна залетівши.

Струнка, чорнява, гострозуба і з червоними
 Вузька станом і з глибоким лоном, з жвавим
 З повільною ходою стегон повних та міцних,
 Вона поміж красунь на світі — осяйне
 створіння Брахми.

У ній усе життя моє. Вона мовчить. Її пізнаєш:
 Сумує бідна, залишившись сама, мов
 Під тягарем великим довгих днів нещасних,
 Вона, мабуть, зів'яла, як ліана восени,
 в негоду.

Від безупинних сліз гірких у бідної набрякли
 А від зітхань гарячих рот її червоний втратив
 колір.

Обличчя, що похилене на ручку та волоссям
вкрите,
Нагадує той місяць, як його ти млою вкриєш.

22

Вона, ось ти побачиш там, мабуть, несе якісь
офіри,
Моє обличчя схудле хоче з пам'яті намалювати,
Розпитує свою канарку в клітці, що співає
ніжно:
«Ти не забула пана, мила? Він тебе любив так
дуже!»

23

А може, абияк одягшись, притисне к грудям
лютню,
Її настроїть ледве — від гарячих сліз намокли
струни —
І пісню розпочне, де на моє ім'я склади
подібні,
І знову забуває той мотив, що вже раніш
співала.

24

Чи лічить місяці, що залишились до кінця
прокльону,
Або кладе у дверях квіти на порозі та
ворожить,
Чи, мріючи, ніби мене зустріла, радість
почуває:
Жінки нещасні отакі розваги знають у розлуці.

Удень розлука ще не так її турбує: вдень —
робота.
Але вночі, години вільної, ці муки нестерпучі!
Опівночі вона не спить, лежить, ридає на
долівці...
Потіш її: стань за вікном та пригорни моїм
вітанням!

Сама на ліжку, схудла, наче серп, вона собі
приткнулась,
Як молодик вузенький, що підводиться, блідий,
на сході.
Ті ночі, що минули вмить з утіхами мого
кохання,
Тепер лише на горі тягнуться велике, родять
тугу.

Вона, безсила, спробує повіками, від сліз
важкими,
Закрити очі, що усе дивилися й дивилися на
місяць,
Що лив холодні промені у вікна.
Склепила очі, та не спить вона, як лотос в
день похмурий.

Нависли кучері над щóками, водицею ізмиті,
Зітханнє сушить їй червоні ніжні губи.

Вона благає сну, щоб ізійтись зі мною хоч у
мріях.
Проте і мріям очі, повні сліз, шляхи
перепиняють.

29

Косу, що в час розлуки заплела сама, гірлянди
знявши,
Повинен розв'язати я, коли мене прокльону
термін.
Вона тонка, брудна і ріже щоки; милая рукою
З кривими нігтями її відкинуть хоче.

30

Нещасная оздоби всі зняла, на ліжку
безупинно
Лежить і рухає своїм худим і хворим тілом.
Тебе, мабуть, гарячими слізьми заплакати
примусить:
Співчутливий буває той, хто сам ті слъози
проливає.

31

Того я певний: серденько її мене кохає
справді,
Лише розлука довела її до цього стану.
Себе щасливим можу, не пишаючися, я
назвати:
Побачиш незабаром сам усе отак, як
розповів я.

Вона не п'є вина; її забули очі вже бровами
грати,
 Забула фарбувати і лице, що кучерями вкрито;
 Та як тебе побачить, я гадаю, затремтять їй
вії,
 Як лотоси, коли їх рибки в річці потурбують.

І ліве затремтить стегно, біліше, ніж банана
стовбур.
 По насолоді пестив я його, обмацував частенько.
 Прикрас звичайних вже воно не носить: так
звеліла доля.
 Намист перлових і слідів від пазурів моїх воно
не має⁷.

Тимчасом, о хмаринко, коли милая у сні
спочине,
 Ти зупинись і грім затримай свій, хоч на
чвертину ночі!
 І обійми її, коли їй сниться, що мене зустріла,
 Ліани-руки хай її оповивають!

Але тихеньким вітерцем, що духом
жасминовим пахне,
 З краплинами дощу дружину освіжи і,
розбудивши,

Своє гаряче і схудле тіло він з твоїм
змарнілим,
З слізьми гарячими, що їх ти ллєш, свої ще
гарячіші,
З зітханнями своєю безмежну тугу і важкі
зітхання,
Віддалений від тебе долею, бажає сполучити.

При подругах бажаючи твого обличчя
доторкнутись,
Він пошепки тобі казав таке, що міг казати
вголос.
Тепер, коли його ні бачити не можеш, ні
почути,
Слова кохання він мені свого сумного звірив.

«Твій стан стрункий в лiан гнучких, в
швидкої сарни — погляд,
У сяйві місяця — обличчя, кучері — в павиних
перах,
В легеньких хвилях річки ніби брів твоїх
тремтіння бачу.
Але, на жаль, ніде, гнівлива, я тебе не стріну.

Тебе намалювавши тут, палку, гнівливу,
камінцем на скелі,
Як скоро хочу біля ніг твоїх себе намалювати!

З очей раптово ллється злива сліз і застилає
погляд:
Адже жорстока доля й тут зустрінеться нам
не дозволяє.

43

Коли твою жадану постать доведеться в мріях
бачить,
Я марно привид цей затримати руками
намагаюсь.
Богині лісові тоді не зможуть через
спочутливість
Мене з гілок не покропити свіжою росою.

44

Коли на південь долетить вітрець холодний
з Гімалаїв,
Що гарно так пахтить бруньками й свіжим
соком деодарів,
Волю обіймати подих запашний його,
бадьорий...
Він, може, обіймав тебе ген там, на півночі
далекій?

45

Коли б перетворилися довжезні ночі ці в
хвилини,
І день у всіх своїх частинах не такий жаркий
зробився!
До тебе марно прагне серце, ти з тремтливими
очима!
Воно замучене вогнем зітхань через страшну
розлуку.

Міркуючи про себе щиро, дух в мені міцніє
трошки.
 Тому і ти, моя красуне, розпачу не підкоряйся!
 Ні в кого не буває доля тільки щасна чи
нешасна:
 То вгору кида нас, то вниз, мов колесо у возі.

Коли прокинеться над змієм сплячий Вішну,
геть з прокльоном!
 Ти поки що—чотири місяці—чекай, закривши
очі!
 А потім нашій пристрасті, що за розлукою
зміцніла,
 В холодну ніч, при сяйві місяця дамо вже
волю».

Він ще додав: «Пригадуєш, колись на ліжку
ти заснула
 В моїх обіймах, потім, злякана, прокинувшись,
ридала.
 Тоді на запитання, посміхаючись, ти відказала:
 «Приснилось, ніби з іншою мене ти зрадив,
хитрий!»

Цю вістоньку про мене та мое здоров'я май
за певну
 І не турбуйся, люба. Адже ж то неправду
кажуть люди:

Розлука — смерть коханню. Ні! Хто не куштує
втіх кохання
В розлуці з милою, лише розпалює вогонь
кохання!»

50

Утішивши дружину, що сумує в цій розлуці
першій,
Вертайся до гори, де Шіви бик шпиля ногою
скинув.
Коли від неї певну вість з вітанням донесеш
до мене,
Моє врятуєш ти життя, таке ламке, як квітка.

51

Хоч ти не обіцяв мені, але тобі я вірю, друже!
Не треба відповіді там, де можна на
шляхетність вірить.
Даєш води своєї пити чакравакам без
прохання:
Не словом, діями відповідає другові
шляхетний!

52

За дружбою або за співчуттям до мене, що в
недолі,
Мій друже, виконавши все, про що просив я
щиро й чемно,
Лети, вістуне, до країн жаданих, дощиком
виблискуй,
Не залишаючи й на мить кохану
Блискавку-дружину⁸.

ПРИМІТКИ

ШЯКУНТАЛА

Пролог

Стор. 31

¹ «Брахманом, що в ясних богів слугою». — Бра х м а н и — жерці — вважалися вищою кастою в Індії.

² «І завжди береже великий Шіва». — Ш і в а — один із головних богів індійського пантеону; входить у триаду: Браhma, Вішну, Шіва.

Стор. 32

³ «В повітрі чути пахощі бегноній». — Б е г н о н і я — повзуча рослина з жовто-червоними квітами.

⁴ «Пилочком наповнену квітку шіріші». — Ш і р і ш і — рослина з роду акаційових; має блідожовті пахучі квітки. Шіріші характерна для літа, а манго — для весни.

Дія перша

Стор. 35

¹ «Та в них султани висять непорушно». — В д р е в н і й Індії царським коням прикріплялися на чола султани з білих хвостів тибетських биків.

Стор. 36

² «...два пустельники стоять». — Життя індуca поділялося на чотири стадії. Перша — дитинство; друга — учнівство; третя — стадія зрілості; четверта — пустельництво.

³ «*О ні, не можна убивать газелі!*» — Ліс, де жили пустельники, і все, що було в ньому, вважалось священним.

⁴ «*Видно зразу... кров роду Пуру*». — Серед численних династій в Індії відзначилися дві: Трітсу («Сонячна династія») і Пуру («Місячна династія»). Духшянта — потомок роду Пуру.

⁵ «*Тут, на березі Маліні...*» — Маліні — древня назва річки Чука, західної притоки Гхагри.

Стор. 37

⁶ «*...Твоя рука нас береже й годує*». — Царі були покровителями пустельників.

⁷ «*...і він пішов до Соматірти*». — Соматірта — місце паломництва в Західній Індії.

Стор. 38

⁸ «*Мукá із інгуді...*» — Інгуді — дерево, сік плодів якого вважається за цілющий; з його горіхів добувають олію.

⁹ «*Раптом помічає, що в нього починає тремтіти права рука*». — Тремтіння правої руки чи взагалі якоїсь правої частини тіла віщувало чоловікові любов, до того ж щасливу, а жінці — нещасну. А тремтіння лівої частини тіла — навпаки.

Стор. 39

¹⁰ «*Це юні пустельнички...*» — Пустельники мали право брати з собою в ліс не тільки жінок, а й дітей.

¹¹ «*...квітка навамаліки...*» — Навамаліка — жасмин.

Стор. 40

¹² «*Це все одно, що листячком німфеї Товстенний пеня акації рубати*». —

Німфея — лотос, водяна лілія.

¹³ «*...Як сойвол*

Краси не відбирає у лотоса». —

Сойвол — водяна рослина, що звичайно росте коло лотоса й переплітає його.

¹⁴ «*Оце мангове деревце од вітру гойдається...*» — Овочі манго — золотистого кольору, а квіти — рожево-червоні.

Стор. 41

¹⁵ «*Недарма ти Прямвадою звешся*». — Пріямвада в санскриті означає: «та, що вміє говорити приемне».

¹⁶ «*...круг цього сахакара...*» — Сахакар — інша назва манго.

Стор. 42

¹⁷ «*...не з однієї касті!*» — В Індії мужчина може одружитися з дівчиною, що походить з нижчої касті; а дівчині не дозволяється віддаватися за представника нижчої касті. Коли б батько й мати Шякунтали були обое з касті брахманів, Духшянта не міг би тоді взяти за себе Шякунталу, бо царі належать до нижчої касті — касті воїнів (кшатрійів).

Стор. 44

¹⁸ «*Успішне покаяння!*» — вітання, з яким звертаються до пустельників.

¹⁹ «*...чи ж зуміємо ми... гостя прийняти як слід?*» — Гостинність — найвища чеснота в Індії. Приймаючи гостя, індуси вірили, що вони можуть розраховувати на нагороду від богів.

Стор. 47

²⁰ «*...щоб вона спокусила старця*». — Це трапляється в індійській міфології: велике подвижництво пустельників починає наближати їх до богів. Тоді богам стає заздро, і вони засилають до таких пустельників особливих небесних дів, апсар, чудової краси. Апсари спокушають пустельника, і боги позбавляються конкурента.

Стор. 51

²¹ «*Мені куша вколола ногу...*» — Куша — священна рослина з колючим листям. Нею посипали місце жертвоприношень і саму приносили в жертву.

Дія друга

Стор. 54

¹ «Даремно я, здається, плакав у лісі».— Відповідає вислову: «Голос волаючого в пустині», тобто «мене не послушали, я говорив даремно».

Сотр. 58

² «...скуштувати кислого тамаринда».— Плодів тамаринда не їдять.

Стор. 59

³ «Плід подвигу і сили осяйної».— Тут натяк на батька Шякунтали — Вішвамітру.

⁴ «...що голову собі мастить олією з інгуді».— Олією з інгуді мастили собі голову брахмани та пустельники.

Стор. 61

⁵ «І він достойний того, щоб гандарви,
Співці, йому співали вищу славу».—

Гандарви — це нижчі, так звані «повітряні» боги. Жінки цих гандарвів називались апсарами.

⁶ «Оце і єсть Духшянта? Друг верховного Індри?» — Індра — божество, підлегле трьом вищим богам: Брахмі, Вішну й Шіві. Це найпопулярніший бог епохи Вед, творець різних благ. Взагалі він виконує функції Зевса, бога сонця й блискавиць грецької міфології.

Стор. 64

⁷ «Повиснуть посередині, як колись Трісанку».— Тут натяк на легендарного царя Трісанку. Запишавшись своєю силою, владою і багатством, цар Трісанку вирішив живим вибратись на небо. Великий подвижник Вішвамітра силою своїх заслуг підняв Трісанку на небо, але оскільки в царя не було власних заслуг, бог Індра скинув його з неба. Трісанку повис між небом і землею і перетворився в зірку.

Дія третя

Стор. 66

¹ *«Кому це ти несеш ушірову мазь?..»* — Ушіра — andropogon muricatus. Пахучий корінь цієї рослини вживається для готування лікувальної мазі.

Стор. 67

² *«Нам кажуть, що твої, о боже, легкі стріли зроблені з квіток».*— За міфологією індуський бог любові Кама користувався луком і стрілами з квітів.

³ *«Я знаю. У тобі вогонь палав,
Його ж бо запалив сердитий Шіва...»* — Тут мова йде про полум'я гніву бога Шіви, який спопелив бога любові за те, що той перешкодив йому під час молитви. Це полум'я ніби і досі палає в богові любові, незважаючи на те, що за народною уявою бог любові не має тілесної оболонки.

Стор. 69

⁴ *«Перев'язь з лотоса на лікоть впала».*— Спадання браслетів, перев'язів, було певною прикметою любові.

Стор. 72

⁵ *«...ніби це квіти, що zostалися після жертвоприношення».*— Квіти, що зоставалися від жертвоприношень, дарували друзям.

Стор. 75

⁶ *«Скажу одне: що хоч і правда те,
Що маю я жінок багато, все ж
Із них правдиві дві — моя країна
І ваша славна подруга, красуня».*— Земля, якою управляє цар, вважалась за одну з його жінок.

Стор. 76

⁷ «...Шякунтала повеселіла! Нече пава літом, коли повіє вітерець і почне дощик накрапати».— Індуси вважають, що пави вічно хочуть пити і ніби вони радіють, коли чують наближення дощу.

Стор. 82

⁸ «*Чакравако-дівчинонько!*» — Ч а к р а в а к а, інакше чаква — брахманська качка (anas caesarea), символ подружньої вірності. Самець і самиця не розлучаються цілий день, але над ними ніби висить якесь прокляття, і вони мусять розлучатися на ніч.

Стор. 83

⁹ «*І раптом демонів червоні хмари
Круг вітарів тут почали літати.*»—

За віруванням індусів, душі злочинців після смерті переходять у демонів, правда, на деякий час (вони мають змогу очиститися й перейти до іншого, вищого стану), але й за цей час вони можуть багато наробити людям лиха: одні з них п'ють людську кров, інші й зовсім поїдають людей; і всі вони, між іншим, намагаються насамперед перешкодити богослужінням пустельників і жертвоприношенням.

Дія четверта

Стор. 85

¹ «*Хоча і випало на долю Шякунталі вступити у вільний шлюб з чоловіком...*»— В древній Індії, відповідно до юридичних установлень, було вісім видів шлюбу (наприклад, шлюб з різноманітними формами викупу, через викрадення і т. п.). Шякунтала і цар Духшянта вступили у вільний шлюб, який ґрунтується на взаємному коханні, шлюб, який відбувається без відома батьків і без всяких обрядів.

Стор. 87

² «*Це не звичайний гість — це сам Дурваса.*»— Д у р в а с а — індуський небожитель, який славився своєю суровістю і неблаганністю.

³ «*І трав блідий владика...*» — Індуси кажуть, що місяць помагає рости травам (особливо тим, що мають цілющі властивості). Тому називають місяць царем трав. Місяць, як і Сонце, обходить дві казкові гори — Західну і Світанкову. Місяць і Сонце, сходячи і заходячи, символізують долю людей.

⁴ «*Ох, горе діві, кинутій коханим!*» — Лотос, що цвіте вночі, а вдень закривається, уподобляється дівчині, кинутій коханим (тобто місяцем).

⁵ «*З дахів дернистих пави попускались...*» — В древній Індії келії пустельників були покриті дерном.

⁶ «...*А місяць,*

Що пропливав не раз над цар-горою.» —

Тут мова йде про гору Сумеру в Париджатаці, міфологічну золоту гору, навколо якої, на думку індусів, ходять усі світила.

⁷ «*Мов древо, що вогонь в собі ховає...*» —

Тут мається на увазі дерево самі, яке належить до породи колючих акацій; воно дуже тверде, але легко спалахує; вживається для добування «священного» вогню.

⁸ «*Там знайдеш з кесари, пахучої рослини, нев'янучі гірлянди.*» — Індуси вважають, що кесара розцвітає тільки тоді, коли незаймана дівчина бризне на рослину вином із власних вуст.

⁹ «*А я дам тобі для священного обряду жовтого порошку з мріга-ротшани і пуп'янків з дурви...*» — Мріга-ротшана — пахучий порошок, що його добувають із жовчі газелі (а також і корів) і вживають як ліки, пахощі тощо.

Дурва — красива цілюща рослина; квітки її порівнюють з гірляндами дрібних рубінів та діамантів.

¹⁰ «Вже кличуть мужчин, які йтимуть із сестрою в Гастінапуру». — Г а с т і н а п у р а («Місто Слонів») — місто, яке було розташоване приблизно за 100 км на північний схід від сучасного Делі. Гастінапура, по задуму Калідаси, була резиденцією царя Духшянті.

Стор. 93

¹¹ «Із іншого лякші стікав сік...» — Л я к ш і — рослина, що дає червоний смолистий сік, який вживають як фарбу та косметику.

Стор. 94

¹² «Нехай тебе твій чоловік шанує,
Як Яйяті колись свою Сармішту». —

Я й я т і та С а р м і ш т а — щасливе подружжя, предки царя Духшянті.

¹³ «Тепер, дитино моя, зліва направо обійди священні вогні». — Культ вогню — основа релігії індусів.

Стор. 95

¹⁴ «Чути голос пташки кокілі». — К о к і л і — пташка з роду зозулі, оспівана індуськими поетами, як у нас соловейко. Співає дуже мелодійно; її вважають за вісника весни.

Стор. 100

¹⁵ «Відірвали мене від батьківських грудей, мов сандалове деревце від гір Малайї». — Гірський хребет Малайя покритий сандаловими деревами. Сандал вживають як пахуче куриво в індуських храмах.

Дія п'ята

Стор. 104

¹ «Як у страшній безодні дужий Сеша». — С е ш а — тисячоголовий змій, який нібито тримав на одній із своїх голів Землю.

² Години при індуських царських дворах означалися співом.

Стор. 113

³ «...коли священні обмивання чинила в Саччітірті». — С а ч ч і т і р т а — священні купелі в Сакраватарі — місцевості на річці Гангу. Названі так від богині Саччі, жінки Індри.

Стор. 115

⁴ «Мов Шмари лук зломила...» — Ш м а р и — одне з імен бога любові.

Стор. 117

⁵ «...побачимо царські знаки...» — За індуськими легендами видатні особи царського роду вже від народження мали на правій руці особливі знаки — лінії у формі сонця.

Дія шоста

Стор. 121

¹ «Нівроку, благородне ремесло». — В древній Індії ремесла різників, рибалок та чинбарів вважались за нижчі.

Стор. 123

² «Бо був уже ніби й на шибениці і раптом начебто вже їде на слоні». — На слонах в Індії їздили триумфатори.

³ «Мое чергування біля купелі апсар скінчилося». — К у п е л і а п с а р — особливі ставки в царських садах; вони нібито знаходились під охороною німф, що чергувалися в цій охороні.

Стор. 125

⁴ «І курувака в брості застається». — К у р у в а к а — червона весняна квітка.

Стор. 134

⁵ «...де сидить фламінго». — Ф л а м і н г о — болотяний птах з довгими червоними ногами.

Стор. 138

⁶ «*Та кажуть, що дочка цехмайстра з Аййодьї була йому за жінку*».— Аййодья — столиця старої царської династії в Північній Індії (теперішня Ауда).

Стор. 139

⁷ «*Питають тіні предків: хто ж за рід наш Приноситьиме жертви?*» —

Одне з головних вірувань індусів — це віра в загробне життя. Душі померлих підтримували пожертвами прямі потомки чоловічої статі. Там, де не було цих потомків, предки залишалися без жертв. Ось чому кожний індус хотів конче мати чоловіче потомство.

Стор. 140

⁸ «*Я чула, як мати богів, могутня Адіті, казала...*» — Адіті — це поняття досить плутане. Буквально це означає «необмежене», «незв'язане»; в індуській міфології це символ безконечності.

Стор. 142

⁹ *Яванка*. — Яванки були носильницями луків при царях. Словом «явана» в старі часи взагалі означались західні народи, жителі островів Малої Азії, може, навіть араби чи греки.

Стор. 143

¹⁰ «*...потомків сторукого Калянемі*». — Сторукий Калянемі — один із демонів-титанів, що виступали війною проти самих навіть богів. Його переміг бог Вішну.

¹¹ «*Мені про них казав Нарада, вісник богів*». — Нарада — божественний мудрець, син Брахми, їздець, що облітує цілий світ.

Дія сьома

Стор. 146

¹ «*Коли зійшов сюди всесильний Вішну У грізнім образі людини-лева*». —

Тут натяк на міф про прихід бога Вішну в образі

півлева, півлюдини. Під час цього приходу Вішну розірвав ворожого богам велета Гіраньякашіпу.

² «*Чи міг би сам Аруна тьму прогнати*». — Аруна — візник бога Сонця; вранішня зоря.

³ «*Боги на буйнім листі кальпалаяти*

Вірші про твій славетний подвиг пишуть». —

Кальпалаята (кальпа) — одне з п'яти чудесних дерев у небесах Індри. Воно сприяє здійсненню бажань.

⁴ «*Скажи, на якій стежині вітрів ми зараз знаходимось?*» — Індійці поділяють небеса на сім областей — шляхів різних вітрів.

Стор. 147

⁵ «*Коли бог Вішну другий крок зробив...*» —

Бог Вішну в боротьбі з велетнем Магабалі згадується у п'ятох втіленнях. Насамперед Вішну явився як карлик і запропонував велетові, щоб уникнути боротьби, віддати йому, Вішну, стільки землі, скільки припаде під три його кроки. Велет, подивившись на Вішну-карлика, згодився. Тоді Вішну враз перетворився в велетня і зробив три кроки: першим охопив землю, другим повітря і третім небеса (чудова ілюстрація для могутнього впливу великих ідей: вони малі, вони карлики, і претендують всього на якихось три кроки, вимагаючи їх у всесильних попередників, що повиростали вже на велетів; з усмішечкою згоджуються велети — і враз бачать себе малими).

Вішну згадується завжди як «бог трьох кроків». Тут, у п'єсі, говориться про «другий крок», тобто повітря.

⁶ «*І птахи, вісники грози, літають...*» — тут мається на увазі птах чатака (належить до роду зозуль); індуси помітили, що він любить літати в грозових хмарах і пророчить дощ.

Стор. 148

⁷ «*Це свята золотоверха гора Гемакута, на якій живуть кімпуруші*». — Гемакута — священна гора в північних Гімалаях. Кімпуруші — демони, слуги бога багатств Кубери.

⁸ «*Богів і демонів владар — Кашияпа*». — Кашияпа — легендарний мудрець, батько Сонця.

Стор. 149

⁹ «Агов, шановний Шякалія!» — Шякалія — легендарний мудрець.

Стор. 151

¹⁰ «Он на руці, яку він простягає,
Всі пальці плівка з'вднує тонка». —

Наявність плівки між пальцями вважалась ознакою високого роду.

Стор. 154

¹¹ «Глянь, яка гарнесенька шякунта ось у мене!» — Шякунта — ластівка. Шякунти оберігали малу Шякунталу в лісі (звідси і її ім'я).

Стор. 156

¹² «Волосся в неї заплетене в одну косу». — В Індії вірна жінка в розлуці з чоловіком не повинна дбати про свою красу; між іншим, тоді заплітає вона волосся в одну косу, і її має право розплести тільки чоловік.

Стор. 162.

¹³ «І світових сім островів покорить...» — Древні індуси вважали, що земля складається з семи островів.

¹⁴ «А прийде час — Бгаратом назоветься». — Бгарат — герой, володар, повелитель. Так індуси називали всіх царів, що прославились подвигами.

Стор. 164

¹⁵ «Нехай Сарасваті... знанню дає дорогу». — Сарасваті — богиня наук, мистецтв, дружина Брахми.

ХМАРА - ВІСТУН

Частина перша

Стор. 167

¹ Рамаяні — гора Рами, героя індійського епосу «Рамаяні».

² Сіта — дружина Рами; ідеал жіночої вірності,

Стор. 168

³ *«А заслани далеко від коханої, що почувають?»* — Період осінніх дощів вважався за найгірший для тих, що перебували в розлуці.

⁴ *К е т а к а* — квіти з надзвичайно чудовим ароматом.

⁵ *П у ш к а р а* — міфічна хмара, що спочиває в Гімалаях.

Стор. 170

⁶ *О з е р о М а н а с а* розташоване в Гімалаях. Його індуси вважають святим.

Стор. 171

⁷ *С і д д х и* — міфічні істоти, генії, півбоги.

⁸ *М а л а* — місцевість, яка здавна вважалась «житницею Індії».

Стор. 175

⁹ *У д а я н а* — легендарний цар, володар народу ватса.

Стор. 177

¹⁰ *Г а н и* — генії, з яких складалась сторожа бога Шіви і його сина, бога мудрості Ганеші.

Стор. 178

¹¹ *Х р а м М а х а к а л а* — храм бога Шіви.

Стор. 180

¹² *«Перетворившись потім на квітчасту хмарку...»* — Перетворення хмар на квітки, що падають з неба на голови богам-героям, популярне вірування індусів.

Стор. 182

¹³ *Б р а х м а в а р т а* — місцевість на північ від Делі. Вважається святою.

¹⁴ «Що вшанував сам Плугоносець...» — Баларама, або Баладева, старший брат Крішні (ватажок народу ядова) вживав замість зброї свій плуг, тому його й прозвали Плугоносцем.

Стор. 184

¹⁵ Шярабхи — міфічні тварини, подібні до оленя, з чотирма парами ніг, роги левів і слонів.

¹⁶ Кімнари — міфічні істоти; мають людський тулуб і кінську голову.

Стор. 186

¹⁷ Кальпа — міфічне дерево (з небесного парку бога Індри), яке замість плодів дає все, що в нього попросять.

Частина друга

Стор. 188

¹ У цій чарівній країні жінки мають квіти всіх пір року (ще за старих часів індуси розподіляли рік на б частин, по два місяці в кожній: літо, дощі, осінь, зима, рання весна, весна); куравка і червоний амарант цвітуть весною; шіріші — влітку; ніп — в період дощів; лотос — восени; лодхра — взимку; жасмин — ранньою весною.

Стор. 189

² «...у краю Кувери». — Кувера — цар якшів; другий його епітет — цар царів.

Стор. 190

³ «Там камінь місячний, у вікна вправлений, краплини точить». — Місячний камінь, мовляв, вбирає в себе проміння місяця, а потім точить їх, як холодні краплини.

Стор. 191

⁴ «Кама тоді не сміє... з бджіл тятиву нести». У бога кохання Ками лук і стріли з квітів, а тятива — з бджіл.

Стор. 192

⁵ *«Безпечно плавають фламінго по воді
і не згадають
Про дивовижне близьке Манася, коли тебе
побачать».—*

Фламінго і лелеки завжди прагнуть на північ, у гори.

Стор. 193

⁶ Лотос і мушля належать до дев'яти скарбів бога Куверн, що утворюють ніби його герб, який малювали на дверях його васалів.

Стор. 198

⁷ *«Намист перлових і слідів від пазурів моїх воно не має».—* Дряпання і кусання вважаються в індуців одними з елементів «науки про кохання». Були такі «митці», що видряпували півмісяць, тигровий пазур, павину лапку, лотосові пелюстки тощо.

Стор. 203

⁸ За правилами древнього індійського віршування, поема мусить кінчатися натяком на щасливе майбутнє, добрим передчуванням або побажанням, а тому вдячний Якша бажає другові своєму, Хмарі-вістуну, ніколи не розлучатися з своєю коханою Блискавкою.

Стор. 149

⁹ «Агов, шановний Шякалія!» — Шякалія — легендарний мудрець.

Стор. 151

¹⁰ «Он на руці, яку він простягає,
Всі пальці плівка з'вднує тонка». —

Наявність плівки між пальцями вважалась ознакою високого роду.

Стор. 154

¹¹ «Глянь, яка гарнесенька шякунта ось у мене!» — Шякунта — ластівка. Шякунти оберігали малу Шякунталу в лісі (звідси і її ім'я).

Стор. 156

¹² «Волосся в неї заплетене в одну косу». — В Індії вірна жінка в розлуці з чоловіком не повинна дбати про свою красу; між іншим, тоді заплітає вона волосся в одну косу, і її має право розплести тільки чоловік.

Стор. 162.

¹³ «І світових сім островів покорить...» — Древні індуси вважали, що земля складається з семи островів.

¹⁴ «А прийде час — Бгаратом назоветься». — Бгарат — герой, володар, повелитель. Так індуси називали всіх царів, що прославились подвигами.

Стор. 164

¹⁵ «Нехай Сарасваті... знанню дає дорогу». — Сарасваті — богиня наук, мистецтв, дружина Брахми.

ХМАРА - ВІСТУН

Частина перша

Стор. 167

¹ Рамаягірі — гора Рами, героя індійського епосу «Рамаяни».

² Сіта — дружина Рами; ідеал жіночої вірності,

Стор. 168

³ *«А заслани далеко від коханої, що почувають?»* — Період осінніх дощів вважався за найгірший для тих, що перебували в розлуці.

⁴ *К е т а к а* — квіти з надзвичайно чудовим ароматом.

⁵ *П у ш к а р а* — міфічна хмара, що спочиває в Гімалаях.

Стор. 170

⁶ *О з е р о М а н а с а* розташоване в Гімалаях. Його індуси вважають святим.

Стор. 171

⁷ *С і д д х и* — міфічні істоти, генії, півбоги.

⁸ *М а л а* — місцевість, яка здавна вважалась «житницею Індії».

Стор. 175

⁹ *У д а я н а* — легендарний цар, володар народу ватса.

Стор. 177

¹⁰ *Г а н и* — генії, з яких складалась сторожа бога Шіви і його сина, бога мудрості Ганеші.

Стор. 178

¹¹ *Х р а м М а х а к а л а* — храм бога Шіви.

Стор. 180

¹² *«Перетворившись потім на квітчасту хмарку...»* — Перетворення хмар на квітки, що падають з неба на голови богам-героям, популярне вірування індусів.

Стор. 182

¹³ *Б р а х м а в а р т а* — місцевість на північ від Делі. Вважається святою.

¹⁴ «Що вшанував сам Плугоносець...» — Баларама, або Баладева, старший брат Крішні (ватажок народу ядова) вживав замість зброї свій плуг, тому його й прозвали Плугоносцем.

Стор. 184

¹⁵ Шярабхн — міфічні тварини, подібні до оленя, з чотирма парами ніг, вороги левів і слонів.

¹⁶ Кімнари — міфічні істоти; мають людський тулуб і кінську голову.

Стор. 186

¹⁷ Кальпа — міфічне дерево (з небесного парку бога Індри), яке замість плодів дає все, що в нього попросять.

Частина друга

Стор. 188

¹ У цій чарівній країні жінки мають квіти всіх пір року (ще за старих часів індуси розподіляли рік на 6 частин, по два місяці в кожній: літо, дощі, осінь, зима, рання весна, весна); куравка і червоний амарант цвітуть весною; шіріші — влітку; ніп — в період дощів; лотос — восени; лодхра — взимку; жасмин — ранньою весною.

Стор. 189

² «...у краю Кувери». — Кувера — цар якшів; другий його епітет — цар царів.

Стор. 190

³ «Там камінь місячний, у вікна вправлений, краплини точить». — Місячний камінь, мовляв, вбирає в себе проміння місяця, а потім точить їх, як холодні краплини.

Стор. 191

⁴ «Кама тоді не сміє... з бджіл тятиву нести». У бога кохання Ками лук і стріли з квітів, а тятива — з бджіл.

Стор. 192

⁵ *«Безпечно плавають фламінго по воді
і не згадають
Про дивовижне близьке Манася, коли тебе
побачать».—*

Фламінго і лелеки завжди прагнуть на північ, у гори.

Стор. 193

⁶ Лотос і мушля належать до дев'яти скарбів бога Куверн, що утворюють ніби його герб, який малювали на дверях його васалів.

Стор. 198

⁷ *«Намист перлових і слідів від пазурів моїх воно не має».—* Дряпання і кусання вважаються в індуців одними з елементів «науки про кохання». Були такі «митці», що видряпували півмісяць, тигровий пазур, павину лапку, лотосові пелюстки тощо.

Стор. 203

⁸ За правилами древнього індійського віршування, поема мусить кінчатися натяком на щасливе майбутнє, добрим передчуванням або побажанням, а тому вдячний Якша бажає другові своєму, Хмарі-вістуну, ніколи не розлучатися з своєю коханою Блискавкою.

З М І С Т

Стор.

Калідаса і його твори. <i>Вступна стаття В. Па- щенка</i>	3
---	---

Ш Я К У Н Т А Л А

Переклад Г. Хоткевича за редакцією В. Струтинського

Пролог	31
Дія перша	34
Дія друга	52
Дія третя	66
Дія четверта	85
Дія п'ята	103
Дія шоста	120
Дія сьома	145

Х М А Р А - В І С Т У Н

Переклад П. Ріттера

Частина перша	167
Частина друга	188
Примітки	205